

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ | ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ταξίδια στο Αιγαίο με πλοηγό την Ιστορία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ευγενία Δρακοπούλου – Δημήτρης Δημητρόπουλος

ΑΘΗΝΑ 2015

Ταξίδια στο Αιγαίο

με πλοηγό την Ιστορία

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, 116 35 Αθήνα
Τηλέφωνο: (+30) 210 7273554,
Τηλεομοιοτυπία: 210 7246212
Ηλεκτρονική διεύθυνση: iiie@eie.gr

ISBN 978-960-9538-30-5
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΕΙΕ

ISBN 978-618-81781-0-6
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ | ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ταξίδια στο Αιγαίο με πλοηγό την Ιστορία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ευγενία Δρακοπούλου – Δημήτρης Δημητρόπουλος

ΑΘΗΝΑ 2015

Θεσσαλονίκη

Βόλος

Πειραιάς

Ναύπλιο

Σύρος

Μύκονος

Πάρος

Μήλος

Σαντορίνη

Χανιά

Ρέθυμνο

Ηράκλειο

Μυτιλήνη

Χίος

Πάτμος

Νάξος

Κως

Ρόδος

ΑΙΓΑΙΟ
ΠΕΛΑΓΟΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Πρόλογοι</i>	
Γιώργος Ανωμερίτης	9
Ταξιάρχης Κόλιας	11
<i>Εισαγωγικό Σημείωμα</i>	
Ευγενία Δρακοπούλου – Δημήτρης Δημητρόπουλος	13
<i>Άγγελος Χανιώτης</i>	
Πειραιάς. Ένας έμπορος από την Κύπρο φτάνει στον Πειραιά του Περικλή	17
<i>Ευτυχία Δ. Λιάτα</i>	
Ναύπλιο. Ανάπλι: καστροπολιτεία-ζωγραφιά, τραγούδι κι ιστορία	31
<i>Κώστας Γ. Τσικνάκης</i>	
Χανιά. Το δίλημμα	47
<i>Ευγενία Δρακοπούλου</i>	
Ρέθυμνο. Ένα εργαστήριο ζωγράφων στα τέλη του 16ου αιώνα	61
<i>Αγγελική Πανοπούλου</i>	
Ηράκλειο. Ο αρμιράλιος	73
<i>Άννα Μιχαλίδου</i>	
Σαντορίνη. Το όνειρο του Επιφάνη από τη Σαντορίνη	85
<i>Δημήτρης Δημητρόπουλος</i>	
Μύκονος. Στη Μύκονο, την αυγή του 18ου αιώνα	97

Πώργος Ανωμερίτης Νάξος. Η άφιξη της κόρης του Ηγεμόνα στο λιμάνι της Νάξου και οι γάμοι της στο Κάστρο	107
Χρήστος Λούκος Σύρος. Ημέρες εξέγερσης στην Ερμούπολη της Σύρου (1862)	123
Μαρίνα Λουκάκη Πάρος. Η ερημίτισσα	139
Ευγενία Δρακοπούλου Μήλος. Η Μαρίτσα της Μήλου	149
Ευθύμιος Νικολαΐδης Ρόδος. Ιστορία ενός ναυαγίου	163
Χαρίκλεια Παπαγεωργιάδου Κως. Casa Romana	175
Ζήσης Μελισσάκης Πάτμος. Ό βλέπεις γράψον εις βιβλίον	187
Αικατερίνη Δερμιτζάκη Χίος. Χιώτικες αναμνήσεις	201
Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης Μυτιλήνη. Ο τελευταίος Γατελούζος θυμάται	215
Ντίνα Μουστάνη Βόλος. Η υποδοχή του Βασιλιά	227
Αναστασία Τούρτα Θεσσαλονίκη. Στιγμές από τη ζωή στη Θεσσαλονίκη στα μέσα Σεπτεμβρίου του έτους 1353 μ.Χ.	239
Οι συνεργάτες του τόμου	253

Πρόλογος

του Προέδρου και Διευθύνοντος Συμβούλου του ΟΛΠ Α.Ε.

Το 2015 είναι μια σημαντική χρονιά για το Λιμάνι του Πειραιά, τα λιμάνια του ελληνικού λιμενικού συστήματος και την πρωτοπόρα στην παγκόσμια σκηνή ελληνική ναυτιλία. Πρώτον, γιατί θα εορτασθεί στον Πειραιά η Ευρωπαϊκή Ημέρα Ναυτιλίας και δεύτερον, γιατί θα συνέλθει η Γενική Συνέλευση και το ετήσιο Συνέδριο του Οργανισμού Λιμένων Ευρώπης (ESPO), επίσης στον Πειραιά.

Τα λιμάνια είναι μηχανές ανάπτυξης για την οικονομία κάθε χώρας και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μεγέθυνση της ευρωπαϊκής οικονομίας, αφού οι θαλάσσιες μεταφορές από και προς την Ευρώπη από τρίτες χώρες διεξάγονται κατά 90% με μεταφορικό μέσο το πλοίο.

Από τα αρχαία χρόνια τα λιμάνια υπήρξαν χώροι πολλαπλών δραστηριοτήτων και γύρω από αυτά ορθώθηκαν σημαντικές πόλεις. Δεν είναι τυχαίο, ότι όλες οι μεγάλες πόλεις της παγκόσμιας ιστορίας οικοδομήθηκαν στις όχθες ποταμών και στις 16 ακτές θαλασσών, προσδίδοντας μέσα από τις μεταφορές και το εμπόριο δύναμη και ισχύ σε πόλεις και κράτη.

Τα λιμάνια όμως υπήρξαν και φορείς πολιτισμού με πολυπολιτιστικά χαρακτηριστικά, αφού η λειτουργία τους και τα πλοία που εξυπηρετούσαν στηριζόντουσαν στη μίξη πολλών εθνοτήτων, θρησκειών και γνώσεων.

Τα λιμάνια υπήρξαν οι ανοιχτές πύλες για την είσοδο και την έξοδο όχι μόνο εμπορευμάτων, αλλά και νέων ιδεών. Η ναυτική τεχνολογία, η θαλασσοπορία και η χαρτογραφία υπήρξαν από τις πρώτες επιστήμες, παράλληλα με την ανάπτυξη των μαθηματικών και της αστρονομίας, που ενίσχυσαν τη ναυσιπλοΐα.

Σήμερα που οι αρχές της ανταγωνιστικότητας, της διαφάνειας, της προστασίας του περιβάλλοντος, της ασφάλειας και της ποιότητας υπηρεσιών κυριαρχούν, στις ευρωπαϊκές λιμενικές πολιτικές οφείλουμε, μαζί με την εταιρική κοινωνική ευθύνη και το σεβασμό στις αυτοδιοικητικές αρχές των

επιλιμένιων πόλεων, να προωθήσουμε τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές δραστηριότητες μέσα στους χερσαίους χώρους των λιμανιών.

Στα βιβλία αυτά, με τίτλο «Ταξίδια στο Αιγαίο και το Ιόνιο με πλοηγό την Ιστορία», τα οποία εκδίδονται με αφορμή τα δύο προαναφερθέντα γεγονότα, το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του ΕΙΕ προετοίμασε με τη συνήθη του υπευθυνότητα, ένα υπέροχο ταξίδι μύθων και γεγονότων στα λιμάνια της χώρας. Για να υποδειχθεί για μια ακόμα φορά ο διαχρονικός ιστορικός τους ρόλος στην ανάπτυξη και τον πολιτισμό της χώρας.

Γιώργος Ανωμερίτης

Πρόλογος

του Διευθυντή του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών

Ο κορμός της Ελληνικής Χερσονήσου και τα νησιά του αρχιπελάγους προς Ανατολάς και εκείνα του Ιονίου προς Δυσμάς, που τον περιβάλλουν, διαθέτουν ένα μεγάλο αριθμό λιμένων, οι οποίοι από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα διαδραματίζουν έναν σημαντικότερο ρόλο στη διακίνηση ανθρώπων, αγαθών, ιδεών και γενικότερα του πολιτισμού.

Η ενασχόληση με την Ιστορία των ελληνικών λιμανιών αποτελεί συναμά μελέτη ενός από τους αρχαιότερους πολιτισμούς. Η επίσκεψη και μόνο στα ηπειρωτικά ή νησιωτικά λιμάνια διεγείρει το ενδιαφέρον για την αναζήτηση του παρελθόντος τους, για την παρακολούθηση της εξέλιξής τους στο διάβα των αιώνων.

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ο κυριότερος φορέας οργανωμένης και στοχευμένης ιστορικής έρευνας της χώρας, το οποίο προήλθε από την προ διετίας συνένωση των τριών καθιερωμένων Ινστιτούτων του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Βυζαντινών Ερευνών και Νεοελληνικών Ερευνών), στο πλαίσιο της πολιτικής του –παράλληλα προς το κυρίως έργο του και μέσω αυτού– να προσεγγίζει την ευρύτερη κοινωνία, ανέλαβε ευχαρίστως τον ρόλο του πλοηγού στην Ιστορία των ελληνικών λιμανιών.

Γνωρίζοντας το ειδικό ενδιαφέρον για τον πολιτισμό του Προέδρου και Διευθύνοντος Συμβούλου του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς, κυρίου Πώργου Ανωμερίτη, το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών πρότεινε την έκδοση δύο τόμων αφιερωμένων αντιστοίχως στα λιμάνια του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους. Η κυρία Ευγενία Δρακοπούλου, διευθύντρια ερευνών του Ινστιτούτου μας, που είχε και την αρχική ιδέα, σε συνεργασία με τον διευθυντή ερευνών του ίδιου Ινστιτούτου κύριο Δημήτρη Δημητρόπουλο, συγκρότησαν ομάδα επιστημόνων, ιστορικών, φιλολόγων και αρχαιολόγων, για τη συγγραφή των κειμένων. Η προέλευσή τους όχι μόνο από το

ΠΕ αλλά και από τα Πανεπιστήμια και τις Εφορείες Αρχαιοτήτων της χώρας εξασφαλίζει τόσο τη διαχρονικότητα όσο και την πολυθεματικότητα. Τα κείμενα αυτά απευθύνονται με πρωτότυπο και εύληπτο τρόπο σε ένα ευρύτερο κοινό που επισκέπτεται τα ελληνικά λιμάνια και συνδυάζουν την τεκμηριωμένη ιστορική γνώση με την ελεύθερη αφήγηση και τη λογοτεχνική έμπνευση.

Ελπίζουμε ότι ο ανά χείρας τόμος θα αποτελέσει έναν *συνέκδημο* του ταξιδιώτη.

Ταξιάρχης Κόλιας

Εισαγωγικό σημείωμα

Η Ιστορία, που συνέβη, και η μυθοπλασία ως Ιστορία, που θα μπορούσε να είχε συμβεί, πρωταγωνιστούν στον τόμο αυτό. Δεκαοκτώ προορισμοί – δεκαοκτώ πραγματικές ιστορίες ή μυθοπλασίες για τα λιμάνια του Αιγαίου, που στη σύγχρονη εποχή συνιστούν τους χώρους υποδοχής των ταξιδιωτών, τις ανοικτές πύλες εισόδου στις φυσικές ομορφιές, στα προϊόντα, στον πολιτισμό, στην ιστορία του τόπου.

Ο νησιωτικός χώρος του Αιγαίου και τα γειτονικά παράλια σχηματίζουν μια γεωγραφική ενότητα που ορίζεται από τη θάλασσα. Κύριο γνώρισμά της είναι η κατάτμηση σε δεκάδες μικρά ή μεγάλα κατοικημένα νησιά και εκατοντάδες νησίδες ή ακατοίκητες βραχονησίδες αλλά και σε πόλεις και παράκτιους οικισμούς, απολήξεις της ηπειρωτικής ενδοχώρας, των οποίων η επικοινωνία επί αιώνες διεξαγόταν προνομιακά με πλοία. Η ιστορία των κατοίκων του Αιγαίου είναι ένας διαρκής αγώνας να δαμάσουν τη γεωγραφία, να υπερνικήσουν τα εμπόδια που θέτει η θάλασσα, να μετατρέψουν τη δυσκολία σε δύναμη, επικοινωνία, πλούτο.

Πέρα από τα γενικά γνωρίσματα της νησιωτικότητας, οι ιστορικές τύχες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε νησιού, όπως το γεωφυσικό ανάγλυφο, το μέγεθος ή η απόσταση από τις γειτονικές ηπειρωτικές ακτές, αποτέλεσαν σταθερές ζωής που επηρέασαν καθοριστικά την οικιστική συγκρότηση, την κοινωνική διάρθρωση και το οικονομικό πλαίσιο λειτουργίας των νησιωτικών και των παράκτιων κοινωνιών. Στο περιβάλλον αυτό τα λιμάνια, οι οργανωμένες δηλαδή εγκαταστάσεις ελλιμενισμού σε κάποιες μεγάλες πόλεις, αλλά και οι μικρές σκάλες με τις πρόχειρες αποθήκες, τα λιγοστά σπίτια και τη φτωχική υποδομή ή ακόμη και οι υπήνεμοι όρμοι όπου αγκυροβολούσαν τα ιστιοφόρα, σχημάτισαν ένα αόρατο αλλά ισχυρό δίκτυο επικοινωνιών και επαφών και ένα βασικό συντελεστή οικονομικής ανάπτυξης.

Αναζητώντας την ιστορία, όχι ως διαδοχική αφήγηση γεγονότων και εποχών αλλά ως αστραπιαίο φωτισμό σημαντικών ή και άσημων στιγμών

από την ιστορική διαδρομή συγκεκριμένων τόπων, ξεκινήσαμε αυτό το εγχείρημα. Όσον αφορά το ύφος γραφής και τον τρόπο προσέγγισης των τόπων επιχειρήθηκε ένα πείραμα. Ζητήθηκε από τους συγγραφείς να επιλέξουν ένα θέμα αγκιστρωμένο σε έναν τόπο-λιμάνι και να αφηγηθούν μία ιστορία· να αναπλάσουν δηλαδή ένα περιστατικό της «μεγάλης» ή της «μικρής» ιστορίας, όπως εκείνοι θα το θεωρούσαν πιο ελκυστικό και πρόσφορο –χρησιμοποιώντας δηλαδή την παραδοσιακή ιστοριογραφική αφήγηση ή τη μυθοπλασία– με τη δέσμευση όμως της επιστημονικής εγκυρότητας και τεκμηρίωσης.

Η απόφασή μας να σεβαστούμε τις προτιμήσεις των συγγραφέων, όχι μόνο ως προς το ύφος και την αμεσότητα της αφήγησης, αλλά και ως προς την ορθογραφία και τη στίξη, τον τρόπο της βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης και της εικονογράφησης, κρίθηκε επιβεβλημένη, αφού για όλους μας η προσπάθεια αυτή ήταν ένα πείραμα που απαιτούσε ελευθερία επιλογών.

Πάντως, απώτερος στόχος της απόπειρας αυτής δεν ήταν τόσο να πλουτίσει ο αναγνώστης τις εγκυκλοπαιδικές του γνώσεις, όσο να οσμιστεί «ζωντανές» στιγμές του παρελθόντος, να πάρει κάτι από την αύρα μιας εποχής, ιδιαίτερα μάλιστα αν τυχόν ο τόμος τον συνοδεύει κατά τη διάρκεια μιας περιήγησής του στο Αιγαίο. Για το λόγο αυτό, το χρονικό ανάπτυγμα των κειμένων, που φιλοξενούνται, επιδιώχθηκε να καλύπτει τη μακρά διάρκεια, από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τα πιο πρόσφατα και η ανάπτυξη στο χώρο να ακολουθεί τα λιμάνια, τόπους επίσκεψης των σημερινών ταξιδιωτών.

Μιλήσαμε προηγουμένως για μια έκδοση πειραματική στη σύλληψή της, στοιχείο που αύξανε το ρίσκο ενός εγχειρήματος, που ούτως ή άλλως είχε ιδιοτυπίες: απαιτούσε τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού επιστημόνων διαφορετικών εξειδικεύσεων αλλά και τη συνεργασία ενός δημόσιου ερευνητικού φορέα με μια μεγάλη Ανώνυμη Εταιρεία, σε ένα κοινό πρόγραμμα αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Η άριστη συνεργασία που υπήρξε πιστεύουμε ότι είναι μια απτή απόδειξη ότι οι συνέργειες ερευνητικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων είναι εφικτές και παραγωγικές, ακόμη και στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών, οι οποίες συχνά με ασύγγνωστη ελαφρότητα εγκαλούνται ως οικονομικά «μη επωφελείς». Ιδιαίτερα μάλιστα επιχειρήσεις, όπως ο Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς, που εκ της θέσης τους και του μεγέθους τους παίζουν καίριο δημόσιο ρόλο, μπορούν να αναλάβουν την ευθύνη παρεμβάσεων, που ενδεχομένως δεν έχουν ως αποτέλεσμα το άμεσο οικονομικό κέρδος, αλλά

επενδύουν σε πιο μακροπρόθεσμες παρεμβάσεις, ικανές να συνδράμουν ευρύτερα στην ποιοτική αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Το τελικό αποτέλεσμα θα το κρίνει βεβαίως ο αναγνώστης. Εμείς από την πλευρά μας οφείλουμε να αποδώσουμε και από εδώ τις οφειλόμενες –πολλές και σε πολλούς– ευχαριστίες, σε όσους με τη συμβολή τους επέτρεψαν να υλοποιηθεί η έκδοση, σε διάστημα μόλις δώδεκα μηνών.

Καταρχήν οφείλουμε θερμές ευχαριστίες στον Πρόεδρο και Διευθύνοντα Σύμβουλο του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς Α.Ε. κ. Γιώργο Ανωμερίτη, που παράλληλα με τη μακρά θητεία του στην πολιτική και στη διοίκηση μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών, αγαπά την ιστορία και έχει συγγράψει πολυάριθμες μελέτες, ιδιαίτερα για την πατρίδα του, τις Κυκλάδες. Η άμεση αποδοχή της πρότασης, η ταχύτατη διεκπεραίωση και η ενεργή αλλά διακριτική συμμετοχή του σε όλη τη διάρκεια του έργου υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την εκκίνηση και την ολοκλήρωσή του. Ευχαριστίες οφείλουμε επίσης για την άριστη συνεργασία στις διοικητικές υπηρεσίες του ΟΛΠ και στον υπεύθυνο του ιστορικού αρχείου του Μανώλη Γεωργουδάκη.

Εξαιρετικά θετική υπήρξε η υποδοχή του έργου και από τον δικό μας φορέα, το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ευχαριστούμε λοιπόν καταρχήν θερμά τον Διευθυντή του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών καθηγητή Ταξίαρχη Κόλια που αγκάλιασε το έργο και το ενέταξε στις δραστηριότητες του Ινστιτούτου. Ευχαριστίες οφείλουμε ακόμη για τη στήριξή τους στον Διευθυντή και Πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου του Ε.Ι.Ε. δρ. Βασίλειο Γρηγορίου και στις διοικητικές υπηρεσίες του Ιδρύματος, ειδικά στη Διευθύντρια Κεντρικής Διοίκησης Ιωάννα Πετροχείλου. Θερμά ευχαριστούμε επίσης τη συνάδελφο Ουρανία Πολυκανδριώτη για την ουσιαστική συμβολή της στην έκδοση. Η Κατερίνα Δέδε υπήρξε πολλαπλά συμπαραστάτης· εξάλλου, η «ιστορία» της για το Κατάκολο, την οποία αυθόρμητα μας διηγήθηκε ένα μεσημέρι που αυτοσχεδιάζαμε, ψάχνοντας πυξίδα για τα «ταξίδια στο Αιγαίο και στο Ιόνιο», μας έπεισε να ξεκινήσουμε· η Κωνσταντίνα Σιμωνετάτου συνέβαλε με προθυμία και υπομονή στην τυπογραφική εμφάνιση της ελληνικής και της αγγλικής έκδοσης· η Δήμητρα Πελεκάνου σχεδίασε τη μακέτα του εξωφύλλου, η Φιλίππα Χορόζη ανέλαβε τη γραμματειακή υποστήριξη και η Εύη Δελλή την επιμέλεια της αγγλικής έκδοσης· έχουν και από εδώ τις ευχαριστίες μας. Η παράλληλη μετάφραση των κειμένων στα αγγλικά, προς χρήση των ξένων επισκεπτών των νησιών του

Αιγαίου, είχε τις δικές της απαιτήσεις. Η κυρία **Deborah Brown Καζάζη**, δόκιμη μεταφράστρια ιστορικών και αρχαιολογικών κειμένων, έφερε εις πέρας με ιδιαίτερο ενθουσιασμό το δύσκολο εγχείρημα. Την ευχαριστούμε θερμά για την άριστη συνεργασία, καθώς και τον Φάνη Ρήγα, που προθυμοποιήθηκε να μας συνδράμει στην παραβολή των ελληνικών και αγγλικών κειμένων.

Ευχαριστούμε ακόμη την Εθνική Πινακοθήκη της Ελλάδος για την παραχώρηση της φωτογραφίας του πίνακα του Βασιλείου Χατζή, και τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων για την πάντα πρόθυμη ανταπόκριση στην αναζήτηση φωτογραφικού υλικού. Ξεχωριστές ευχαριστίες στον Κωνσταντίνο Μπάνη για το πρωτότυπο σχέδιο που συνοδεύει την «ιστορία» της Κω, και στους Μιχάλη Ανδριανάκη, Δημήτρη Γεωργόπουλο, Αριστέα Γρατσέα, Ζήση Μελισσάκη, Ασπασία Παπαδάκη, Γρηγόρη Μαρτάκη, Μάχη Μαρούδα, Λεμονιά Χανάκη και Αθηνά Χατζηδημητρίου για τις φωτογραφίες των Χανίων, του Ναυπλίου, του Ηρακλείου, της Σύρου, του Ρεθύμνου, της Πάρου, της Μήλου και της Μυκόνου.

Θα κλείσουμε το σημείωμα αυτό με την έκφραση ειλικρινών από καρδιάς ευχαριστιών στους συγγραφείς, που μας εμπιστεύτηκαν τα κείμενά τους: τον Γιώργο Ανωμερίτη, την Κατερίνα Δερμιτζάκη, την Ευτυχία Λιάτα, τη Μαρίνα Λουκάκη, τον Χρήστο Λούκο, τον Ζήση Μελισσάκη, ο οποίος πρόθυμα μας διέθεσε και το πλούσιο φωτογραφικό του αρχείο, τον Παναγιώτη Μιχαηλάρη, την Άννη Μιχαηλίδου, την Ντίνα Μουστάνη, τον Θύμιο Νικολαΐδη, την Αγγελική Πανοπούλου, τη Χαρίκλεια Παπαγεωργιάδου, την Αναστασία Τούρτα, τον Κώστα Τσικνάκη και τον Άγγελο Χανιώτη. Καθένας τους ανταποκρίθηκε στα αυστηρά χρονικά περιθώρια, που έθεταν οι συμβατικές υποχρεώσεις του ιδιότυπου αυτού έργου, και δούλεψε με κέφι, δημιουργικότητα και φαντασία, για ένα εκδοτικό εγχείρημα, που απαιτούσε από όλους μας να υπερβούμε αλλά και ταυτόχρονα να διαφυλάξουμε την επιστημονική αυστηρότητα· να αφηγηθούμε, με τον τρόπο που οι πηγές μας αντανakλούν, περιστατικά, φαινόμενα, τρόπους σκέψεις και κοινωνικές συνθήκες στα λιμάνια του Αιγαίου.

Ευγενία Δρακοπούλου – Δημήτρης Δημητρόπουλος

Μύκονος

Στη Μύκονο, την αυγή του 18ου αιώνα

Στα 1700 ο βοτανολόγος **Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708)** εγκαταλείπει τη διεύθυνση του φημισμένου βοτανικού κήπου Jardin des Plantes στο Παρίσι και με δυο φίλους του, τον γερμανό γιατρό Andreas Gundelsheimer (1668-1715) και τον καλλιτέχνη Claude Aubriet (1651-1743), αναλαμβάνουν μια επίσημη γαλλική αποστολή στην Ανατολή· ένα μεγάλο ταξίδι που έμελλε να κρατήσει δύο χρόνια. Ξεκινούν στις 23 Απριλίου 1700 από τη Μασσαλία και περιηγούνται το Αιγαίο, την Κωνσταντινούπολη, τη Μαύρη θάλασσα, μέχρι και τα όρια της Περσίας. Δεν είναι πια σε ηλικία για να ακολουθήσουν τη μόδα των πλουσίων νεαρών Ευρωπαίων, που με πάθος επιζητούσαν την περιπέτεια του Grand Tour στις ιταλικές και ελληνικές αρχαιότητες, του προσφιλούς ταξιδιού ενηλικίωσής τους. Ο σκοπός της δικής τους περιήγησης εντάσσεται σε μία άλλη ταξιδιωτική παράδοση, που θα ανθίσει στην Ευρώπη του Διαφωτισμού, αυτήν της επιστημονικής περιέργειας και της ανακάλυψης.

Μύκονος. Άποψη της Χώρας (φωτ. Αθηνά Χατζηδημητρίου).

Από τους τόπους που περνούν, ο Τουρνεφόρ καταγράφει τις εντυπώσεις του και όσες άλλες πληροφορίες θεωρεί χρήσιμες, με τη μορφή επιστολών προς τον εμπνευστή και προστάτη της αποστολής, τον κόμη de Pontchartrain, υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας. Σταθμοί της περιήγησής τους τα νησιά του Αιγαίου, από τα οποία συλλέγουν και επιστημονικό υλικό, ενώ πρόσκαιρα αγκυροβόλιά τους είναι δεκάδες προφυλαγμένοι από τους ανέμους κόλποι. Στις 22 Οκτωβρίου του 1700 δυνατοί άνεμοι τους αναγκάζουν να αναζητήσουν καταφύγιο στη Μύκονο¹. Εκεί, θα φιλοξενηθούν στο σπίτι του Γιαννάκη Γύζη, Γάλλου πρόξενου, Καθολικού στο θρήσκευμα, και γόνου μίας από τις πιο παλαιές και σημαντικές αρχοντικές οικογένειες του νησιού· οι Βενετοί ευγενείς Ghisi (Γκίτσι) ήταν από τις αρχές του 13ου αιώνα κυρίαρχοι, αυθέντες της Μυκόνου. Στους αιώνες που μεσολάβησαν και μετά την οθωμανική κατάκτηση στα 1537, όταν πλέον απώλεσαν τα φεουδαλικά χαρακτηριστικά προνόμιά τους, μακρινοί τους απόγονοι εξακολουθούσαν να διαμένουν στις Κυκλάδες. Διατηρούσαν αξιόλογη περιουσία αλλά και το αξίωμα του προξένου της Γαλλίας και της Βενετίας που τους παρείχε δικαιώματα προστασίας απέναντι στην οθωμανική διοίκηση. Ο ίδιος ο Γιαννάκης Γύζης είχε στην κατοχή του αρκετές σκάλες καλλιεργημένης γης, αμπέλια, χωράφια, υποστατικά στην εξοχή και σπίτια στη Χώρα².

Ο Τουρνεφόρ και οι συνοδοί του θα περιηγηθούν τα γύρω Κυκλαδονήσια και θα επιστρέψουν στη Μύκονο όπου θα περάσουν όλο το χειμώνα, έως τις αρχές Μαρτίου. Προνομιακός προορισμός των περιηγήσεών τους η γειτονική Δήλος, τόπος ξακουστός από την αρχαιότητα, τον οποίο και οι ίδιοι με αδημονία περίμεναν να γνωρίσουν. Στη Μύκονο θα έχουν την ευκαιρία να μελετήσουν τη χλωρίδα και την πανίδα του νησιού, αλλά και θα έρθουν σε επαφή με τους ντόπιους, θα γνωρίσουν τα έθιμα και τις συνήθειές τους. Το νησί μοιάζει να σφύζει από ζωή. Οι 3.000 περίπου κάτοικοι

1. Τα σχετικά με τις εντυπώσεις και την παραμονή του Τουρνεφόρ στη Μύκονο περιλαμβάνονται στο έργο που εξέδωσε μετά την επιστροφή του, J. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant*, τ. 1, Paris 1717, σ. 278-286.

2. Σε φορολογικό κατάστιχο καταγραφής ακίνητης περιουσίας του τέλους του 17ου αιώνα καταγράφονται δύο πρόσωπα με το όνομα Ιωάννης Γύζης (ο ένας με πατρώνυμο Μάρκος). Δεν είναι βέβαιο ποιος από τους δύο ήταν ο πρόξενος, όμως και οι δύο διαθέτουν σημαντική ακίνητη περιουσία, 39 και 55 ακίνητα αντίστοιχα. Βλ. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Κ60, χφ. 132.

είναι σχεδόν όλοι Έλληνες Ορθόδοξοι και λιγοστοί Καθολικοί, μακρινοί απόγονοι των Λατίνων, που είχαν κυριαρχήσει εδώ πριν πέντε σχεδόν αιώνες. Τούρκοι δεν έμεναν σε αυτό, πρόσφατα όμως μια ολιγοπρόσωπη μα δραστήρια μειονότητα Ευρωπαίων Χριστιανών από την ιταλική χερσόνησο, τις δαλματικές ακτές, τη Γαλλία, τη Μάλτα, είχε εγκατασταθεί μόνιμα στη Μύκονο, δίνοντας ένα κοσμοπολίτικο χρώμα στην τοπική κοινωνία³. Αυτοί ήταν κυρίως ναυτικοί που αναζητούσαν την τύχη τους στην πειρατεία, στο κούρσος και στο εμπόριο λειών και σκλάβων, που πυροδότησε ο πόλεμος.

Όλοι οι κάτοικοι ζουν στη Χώρα, που έχει αρχίσει να εκτείνεται ήδη προς την Αλευκάνδρα και τον Άγιο Νικόλαο του Γιαλού, έξω από το παλαιό παράκτιο Κάστρο που σχηματιζόταν κυρίως από τους ενισχυμένους εξωτερικούς τοίχους των εφραπτόμενων οικοδομών. Οι κατοικίες είναι μικρού εμβαδού και μεγάλου ύψους –τουλάχιστον δώροφες– σε μια προσπάθεια να μη μείνει ανεκμετάλλευτη καμία σπιθαμή εδάφους. Η πυκνή δόμηση, οι στενοί δρόμοι προσπέλασης και επικοινωνίας, μια αίσθηση οικονομίας του χώρου, που επιτυγχάνεται χάρη σε έξυπνες και ιδιότυπες αρχιτεκτονικές λύσεις που είχαν εφαρμόσει οι κάτοικοι και οι ντόπιοι μάστορες, κυριαρχούν στον οικιστικό πυρήνα της Χώρας. Παράλληλα, ο συνωστισμός πολλών ανθρώπων σε μια μικρή έκταση γης, η συμβίωση ανθρώπων και ζώων –συχνά χοίρων– στα ίδια οικοδομήματα, οι κακές συνθήκες υγιεινής, η απουσία δικτύων αποχέτευσης, ο ελλιπής εξαερισμός και φωτισμός πολλών χώρων των πυκνά δομημένων κατοικιών, δυσχεραίνουν την καθημερινή διαβίωση των ανθρώπων.

Το λιμάνι έχει κίνηση, καθώς βρίσκουν εκεί καταφύγιο γαλλικά πλοία που ταξιδεύουν από τη Μασσαλία στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, όταν οι δυνατοί αέριδες της περιοχής δεν τους επιτρέπουν να συνεχίσουν τη ρότα τους. Είναι δεμένες όμως εκεί και αρκετές βάρκες και καΐκια του νησιού, που ασκούν το τοπικό εμπόριο με την Πελοπόννησο και τη Μικρά Ασία· μεταφέρουν κρασί, κυρίως από τα τοπικά αμπέλια, και τα λιγοστά ακόμη αγροτικά προϊόντα, όπως κριθάρι, σύκα, λίγες ελιές, που καλλιεργούνται στα άνυδρα εδάφη του. Η διατροφή των ντόπιων συμπληρώνεται με χόρτα, άφθονο κунήγι (ορτύκια, μπεκάτσες, λαγοί) και ωραίο μαλακό

3. Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Αθήνα 1997, σ. 418-419.

λευκό τυρί που παράγεται από τα πολυάριθμα αιγοπρόβατα στο βόρειο κυρίως μέρος του νησιού, στη γειτονική Δήλο και την ακατοίκητη νησίδα Ρήνεια. Η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης και νερού έχει στρέψει τους άνδρες του νησιού στη θάλασσα και μερικές εκατοντάδες από αυτούς είναι ναυτικοί, φημισμένοι για τη ναυτοσύνη τους σε όλο το Αιγαίο.

Την απουσία των ανδρών αναπληρώνουν οι γυναίκες, που κυριαρχούν στην τοπική κοινωνία. Καταρχήν αριθμητικά· ο Τουρνεφόρ κάνει λόγο για αναλογία τεσσάρων γυναικών για κάθε άνδρα, μια πληροφορία που δημιούργησε αίσθηση, με αποτέλεσμα να την επαναλαμβάνουν πολλοί κατοπινοί ταξιδιώτες που έγραψαν τις εντυπώσεις τους, αν και μάλλον δεν είναι ακριβής. Κατόπιν όμως, έντονη είναι η γυναικεία παρουσία και στην κοινωνική ζωή, αφού οι γυναίκες μετείχαν στη διαχείριση της οικογενειακής περιουσίας, λάμβαναν ίση μοίρα στη γονική κληρονομιά, είχαν τον οικονομικό έλεγχο της προίκας τους, πωλούσαν και αγόραζαν ακίνητα, συνήπταν δάνεια και υπέγραφαν κάθε μορφής συμφωνίες.

Βρισκόμαστε αμέσως μετά το τέλος του Βενετοτουρκικού πολέμου, που έληξε με την πτώση του Χάνδακα και την κατάληψη ολόκληρης της Κρήτης από τους Οθωμανούς. Στη διάρκεια του πολυετούς πολέμου (1684-1699) οι πολεμικές εχθροπραξίες και οι ποικιλώνυμοι πειρατές που είχαν φτιάξει τις φωλιές τους στα νησάκια και στα περάσματα του Αιγαίου, το είχαν καταστήσει *Archipelagus Turbatus*. **Τώρα όμως τα πράγματα έμοιαζαν να ησυχάζουν, καθώς η οθωμανική ειρήνη –βαριά, αλλά και ανακουφιστική– άρχιζε να απλώνει το πέπλο της στην περιοχή.** Στη Μύκονο, που λόγω της γεωγραφικής θέσης και της γειτνιάσής της με την Τήνο –ύστατο, μοναχικό προπύργιο των Βενετών στο Αιγαίο– είχε βρεθεί στο μάτι της σύγκρουσης, τα πράγματα επανέρχονται στην κανονικότητα. Η παρουσία της οθωμανικής εξουσίας είναι αναμικτή και περιορίζεται ουσιαστικά στην τακτική καταβολή των φόρων στον εκάστοτε αξιωματούχο που έχει τις προσόδους του νησιού, συνήθως στον καπουδάν πασά. Τα χρόνια όμως αυτά οι φόροι καταβάλλονται σε ένα πρόσωπο που είχε διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην καταδίωξη των πειρατών, στον μπέη της Κω Μεχμέτ, τον αποκαλούμενο λόγω της φαλάκρας του «κασίδη».

Στα μέσα Δεκεμβρίου του 1700 την καθημερινότητα της Μυκόνου έμελλε να ταραχτεί μια παράξενη υπόθεση⁴. Όλα ξεκίνησαν με το θάνατο

4. Την ιστορία καταγράφει ο Tournefort, *Relation d' un voyage du Levant*, τ. 1, σ. 131-136.

ενός καυγατζή, δύστροπου χωρικού στην εξοχή. Τον είχαν θάψει, σύμφωνα με τη διαδεδομένη συνήθεια της εποχής, σε μια από τις πενήντα περίπου εκκλησίες της πόλης, δυο μέρες όμως μετά άρχισε να κυκλοφορεί η φήμη ότι τον έβλεπαν να εμφανίζεται αναπάντεχα τις νύχτες, να κάνει μικροζημιές, να σβήνει λάμπες, να αναποδογυρίζει έπιπλα, να κλέβει πράγματα από τα σπίτια. Η αναστάτωση ανάγκασε τους πρόκριτους να συνεδριάσουν μαζί με τους ιερείς του τόπου και να αποφασίσουν τελικά, τη δέκατη ημέρα, να προχωρήσουν σε εκταφή του νεκρού. Τοποθέτησαν το πτώμα, που βρισκόταν σε προχωρημένη σήψη, στην εκκλησία και ανέθεσαν στον γηραιό χασάπη της πόλης να αφαιρέσει την καρδιά. Το εγχείρημα αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο. Ο συνωστισμός του πλήθους στη μικρή εκκλησία, οι αναθυμιάσεις από το λιβάνι, η δυσωδία από το πτώμα και η ψυχική φόρτιση που γεννούσε η όλη διαδικασία, προξένησαν μεγάλη ταραχή, που επιτάθηκε όταν από κάποιους ακούστηκε η κραυγή: «βρουκόλακας». Ακολούθησαν σκηνές αλλοφροσύνης.

Τελικά η ξεριζωμένη καρδιά κήκε τελετουργικά στην παραλία, αλλά αυτό δεν βελτίωσε διόλου τα πράγματα⁵. Πολλοί κάτοικοι, σε κατάσταση υστερίας, αρνούσαν να κοιμηθούν στα σπίτια τους και έμεναν στην πλατεία ή στην ύπαιθρο, κάποιοι ετοιμάζονταν να μεταναστεύσουν οικογενειακώς στην Τήνο ή τη Σύρο, άλλοι ανάγκαζαν τους ιερείς να κάνουν διαρκώς αγιασμούς στα σπίτια ή απαιτούσαν να ραίνουν με αγίασμα τον νεκρό. Μετά τους φάνηκε καλό να μπηγουν σπαθιά στον βρικόλακα, μάλιστα κάποιος υποστήριξε ότι έπρεπε να χρησιμοποιηθούν γιαταγάνια, μια και τα χριστιανικά ξίφη σχημάτιζαν σταυρό στον προφυλακτήρα της λαβής, που θα απέτρεπε τον νεκρό να φύγει. Τελικά, με λαϊκή απαίτηση και απόφαση των επιτρόπων του Κοινού, το ταλαιπωρημένο πτώμα μεταφέρθηκε στη νησίδα Άγιος Γεώργιος, τη λεγόμενη και νησί του Μπάου, που βρίσκεται στην είσοδο του λιμανιού, όπου και κήκε σε μια μεγάλη φωτιά. Το ημερολόγιο έδειχνε 1 Ιανουαρίου 1701, την ημέρα που ανέτελλε ο «αιώνας των Φώτων».

Συνέβη άραγε έτσι το επεισόδιο που τόσο γλαφυρά περιγράφει ο Τουρνεφόρ; Φαίνεται ότι, παρά την ένταση που του προσδίδει ο συγγραφέας,

5. Στο τοπωνυμικό της Μυκόνου εντοπίζονται τα τοπωνύμια Βουρβούλακας και Καρδιοκαύτης (βλ. Π. Κουσαθανάς, *Χρηστικό λεξικό του ιδιώματος της Μυκόνου*, Ηράκλειο 1996, σ. 270, 272). Σχετίζονται άραγε με το επεισόδιο του 1700;

Η Παραπορτιανή στη Χώρα (φωτ. Αθηνά Χατζημητρίου).

δεν έχει αφήσει ίχνη στα μυκονιάτικα αρχαιακά τεκμήρια. Αυτό βέβαια δεν αποδεικνύει την ανυπαρξία του, αλλά οπωσδήποτε δεν επιτρέπει τη διασταύρωση της μαρτυρίας του περιηγητή με άλλες πηγές. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι ιστορίες με βρικόλακες συχνά-πυκνά αφηγούνται Ευρωπαίοι ταξιδιώτες και απεσταλμένοι της Καθολικής εκκλησίας στο Αιγαίο. Την τιμητική της έχει η Σαντορίνη, της οποίας το γεωφυσικό ανάγλυφο, το ηφαιστειο και οι μύθοι που συνδέονταν με αυτό ευνοούσαν την αναπαραγωγή αφηγήσεων με χροιά εξωτική και αξιοπερίεργη⁶. Στον Τουρνεφόρ όμως, τον άνθρωπο του ορθού λόγου και της επιστήμης, ο οποίος στο κείμενό του λειτουργεί ως ανατόμος, όχι του πτώματος αλλά της συμπεριφοράς και του τρόπου σκέψης των κατοίκων, είναι έντονη κάποια «οριενταλιστική» χροιά, καθώς στη γραφή του είναι διάχυτη μία υποτιμητική και περιπαιχτική διάθεση απέναντι στους ντόπιους, οι οποίοι εμφανίζονται προληπτικοί, άξεστοι και απαίδευτοι.

6. Βλ. Fr. Richard, *Relation de ce qui s' est passé de plus remarquable à Sant-Erini île de l' Archipel*, Paris 1657, σ. 208-226, και P. Sauger, *Histoire nouvelle des anciens ducs et autres souverains de l'Archipel*, Paris 1698, σ. 254-256. Ανάλογες μαρτυρίες υπάρχουν και για άλλα νησιά όπως η Χίος (J. Thévenot, *Voyages de Mr de Thévenot en Europe, Asie et Afrique*, 3η έκδ., τ. 1, Amsterdam 1727, σ. 310-312) ή τη Νάξο των χρόνων της Επανάστασης (Ν. Δραγούμης, *Ιστορικά αναμνήσεις*, επιμ. Άλκ. Αγγέλου, έκδ. 2η, τ. 1, Αθήνα 1973, σ. 101-104).

Αν όμως ο Τουρνεφόρ παρουσιάζει ένα ακραίο, ελεγχόμενης αξιοπιστίας περιστατικό, γραπτά τεκμήρια από τα κοινοτικά αρχεία της Μυκόνου της ίδιας εποχής, δίνουν διαφορετικές πινελιές της ζωής στο νησί· αναδεικνύουν άλλες περισσότερο απτές όψεις της καθημερινότητας που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι στην αυγή του 18ου αιώνα.

Λίγες μέρες πριν την άφιξη του Τουρνεφόρ, για παράδειγμα, τους Μυκονιάτες απασχολούσαν πιο πρακτικά ζητήματα: η διευθέτηση των χρόνιων οικονομικών προβλημάτων που ταλάνιζαν τη νησιωτική τους κοινότητα. Στις 4 Αυγούστου 1700 συγκεντρώνονται λοιπόν οι πρόκριτοι, ιερείς και λαϊκοί του νησιού, συνολικά 147 πρόσωπα, και συμφωνούν να αντικαταστήσουν τους «λογαριαστάδες» που είχαν ορίσει την προηγούμενη χρονιά με τρεις νέους, προκειμένου να αναλάβουν εκείνοι πλέον τον υπολογισμό της φορολογικής υποχρέωσης κάθε οικογένειας. Τα πρόσωπα αυτά, οπλισμένα με κοινή αποδοχή και λαϊκή εντολή, θα έχουν την εξουσία να ελέγχουν τα οικονομικά, όχι μόνο των νοικοκύρηδων αλλά και των επιτρόπων της κοινότητας, όπως και εκείνων που είναι επιφορτισμένοι με τη συλλογή του χαρατσιού. Η συνέλευση του *Κοινού*, δηλαδή της Κοινότητας, τους επιτρέπει επίσης να ζητήσουν να τους συνδράμουν στο έργο τους κάτοικοι της επιλογής τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτοί οι τελευταίοι δεν θα αναμειχθούν στις υποθέσεις που τους αφορούν προσωπικά. Προκειμένου να καταστήσουν επίσημη τη συμφωνία, συντάσσουν και έγγραφο που υπογράφουν οι παριστάμενοι, το οποίο κατόπιν θα φυλάξουν στην καγκελαρία του νησιού. Σε αυτό δηλώνουν ρητά ότι αναλαμβάνουν την υποχρέωση όλοι να τηρήσουν τη συμφωνία και να υπερασπιστούν τους αντιπροσώπους τους που θα διεκπεραιώσουν το έργο, απέναντι σε οποιαδήποτε ενόχληση⁷.

Η ενέργεια αυτή των Μυκονιατών φέρνει στο προσκήνιο μία διαφορετική πλευρά της ζωής στη Μύκονο από αυτήν που εκθέτει ο Τουρνεφόρ. Αναδεικνύει μια οργανωμένη κοινότητα που ήδη από τα μέσα τουλάχιστον του 17ου αιώνα έχει και γραπτά θεσπίσει τη λεγόμενη «ταρίφα», ένα πλαίσιο υποχρεώσεων και δικαιωμάτων καθημερινής διαβίωσης των κατοίκων⁸. Δείχνει ακόμη μια τοπική κοινωνία στην οποία οι κάτοικοι σε συνελεύσεις

7. Το έγγραφο έχει δημοσιευθεί από τον Π. Ζερλέντη, *Σύστασις του Κοινού των Μυκονίων*, Ερμούπολη 1924, σ. 63-67.

8. Βλ. Ζερλέντης, *ό.π.*, σ. 216-219.

βουλεύονται και αποφασίζουν για το κοινό συμφέρον και θέτουν κανόνες που ισχύουν για όλους χωρίς εξαιρέσεις, αφού και οι πρόκριτοι έχουν εξουσία που απορρέει και νομιμοποιείται από τη συνέλευση των κατοίκων.

Βέβαια, η Μύκονος στις απαρχές του 17ου αιώνα δεν αποτελεί μια νησίδα αυτονομίας στο πέλαγος της Ραχ Ottomanα. Οι κάτοικοι είναι υποταγμένοι στους όρους και στις συνθήκες διαβίωσης που ορίζει το δικό της, οθωμανικό, πλαίσιο. Την εποχή που την επισκέπτεται ο Τουρνεφόρ, ο τότε οθωμανός κύριος του νησιού, ο Μείμēt μπέης της Κω, πρωταγωνιστεί σε ένα περιστατικό που αναδεικνύει την καθημερινή αβεβαιότητα, την ανασφάλεια και το φόβο, συστατικά και αυτά της πραγματικότητας που ζούσαν οι νησιώτες.

Στις 18 Αυγούστου 1701, λοιπόν, ο Αλέξανδρος Καλαμαράς προσέρχεται στην καγκελαρία της κοινότητας Μυκόνου και συντάσσει μία «πρεκούρα», δηλαδή ένα πληρεξούσιο, με το οποίο καθιστά τον «εκλαμπρότατο αφέντη» Αντώνη Μπετή καθολικό του εκπρόσωπο. Την αιτία που τον οδήγησε σε αυτήν του την πράξη την παρουσιάζει ο ίδιος, κάπως ελλειπτικά αλλά παραστατικά, σε έγγραφο που καταθέτει στην κοινότητα⁹. Ο Μείμēt μπέης –κάτοχος τότε των φορολογικών προσόδων της Μυκόνου, όπως μαρτυρεί και ο Τουρνεφόρ– κρατούσε σκλάβες δύο γυναίκες: την Ειρήνη, χήρα του καπετάν Αντώνη, και τη μητέρα της, καλόγρια, της οποίας ο γιος ήταν αξιωματικός του βενετικού στρατού¹⁰. προκειμένου να τις απελευθερώσει, απαιτούσε 200 ρεάλια. Ο Αλέξανδρος Καλαμαράς, που είχε διατελέσει επίτροπος του Κοινού της Μυκόνου στην κρίσιμη συγκυρία του βενετοτουρκικού πολέμου και πιθανόν βρισκόταν σε επικοινωνία με τον Μείμēt μπέη, τον διαβεβαίωσε ότι επρόκειτο για φτωχές νησιώτισσες, και με τον τρόπο αυτό πέτυχε την απελευθέρωσή τους έναντι χαμηλού τιμήματος. Όταν ο Μείμēt μπέης έμαθε ότι εξαπατήθηκε, έσπευσε στη Μύκονο με είκοσι γαλιότσες, τον συνέλαβε, τον κράτησε αλυσοδεμένο στην Κω επί δεκατρείς μήνες και τελικά τον πούλησε ως σκλάβο, προκειμένου να ισοφαρίσει τα

9. Αντ. Φλ. Κατσουρός, *Κουρσάροι και σκλάβοι. Ανέκδοτα μυκονιάτικα και συριανά έγγραφα*, Σύρος 1948, σ. 30-32, έγγρ. 14 (φυλάσσεται σήμερα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, Κ60, φ. 19).

10. Η καλόγρια αναφέρεται ως μητέρα του «σιορ κολονέλου Αλιπράντε». Η οικογένεια Αλιπράντε, βενετικής καταγωγής, απαντά στην Κρήτη και σε νησιά του Αιγαίου, ιδιαίτερα μάλιστα στην Πάρο, βλ. Ν. Αλιπράντης, *Παριανά μελετήματα*, τ. Α', Αθήνα 2003, σ. 155-156. Ο αναφερόμενος πιθανόν ήταν νησιώτης ενταγμένος στον βενετικό στόλο, στον οποίο έγινε αξιωματικός (κολονέλος: συνταγματάρχης).

200 ρεάλια του αρχικού τιμήματος που είχε απαιτήσει για την εξαγορά των δύο γυναικών. Ο Αλέξανδρος Καλαμαράς, με το πληρεξούσιο που καταθέτει στις κοινοτικές αρχές, εξουσιοδοτεί τον καπετάν Αντ. Μπετή, ο οποίος λόγω της δουλειάς του ταξίδευε και στην Κωνσταντινούπολη, να διεκδικήσει αποκατάσταση της δικαιοσύνης και αποζημίωση για την οικονομική και σωματική βλάβη που είχε υποστεί.

Η ιστορία του Αλ. Καλαμαρά εικονογραφεί με γλαφυρό τρόπο μια θλιβερή όψη της ζωής στα νησιά στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Η «σκλαβιά», το ενδεχόμενο δηλαδή κάποιος να καταστεί σκλάβος και να αναγκαστεί ο ίδιος και οι δικοί του να εξαγοράσουν την ελευθερία του αποτελεί μία σταθερά της ζωής των νησιωτών¹¹. Η κήρυξη πολέμου, όπως εκείνος μεταξύ Τούρκων και Βενετών, διόγκωνε το εμπόριο των λειών –ανάμεσα στις οποίες λογίζονταν και οι άνθρωποι– και καθιστούσε νόμιμη πολεμική πράξη τη σύλληψη ομήρων. Ενδεδυμένη όμως με νόμιμο μανδύα ή όχι, η σκλαβιά κάποιου είχε δυσβάστακτο οικονομικό κόστος για τον σκλαβωμένο και τα μέλη της οικογένειάς του, κατά κανόνα μάλιστα οδηγούσε στην εκποίηση της ακίνητης περιουσίας του, αφού όσο πιο εύπορος ήταν τόσο ανέβαινε και το τίμημα που απαιτείτο για την απελευθέρωσή του. Για παράδειγμα, με τα 200 ρεάλια που ζητούσε ο Μείμης για να ελευθερώσει τις δύο γυναίκες μπορούσαν, σύμφωνα με τις τιμές που αναγράφονται σε νοταριακές (συμβολαιογραφικές) πράξεις της εποχής, να αγοραστούν στη Μύκονο 10 σπίτια ή 13-15 αμπέλια ή άλλες περιτειχισμένες εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης¹².

Οι τρεις αυτές ιστορίες μοιάζουν με αστραπές ενός φλας, το οποίο στιγμιαία φωτίζει κάποιες από τις πολλές και ποικίλες όψεις της καθημερινότητας της Μυκόνου στην αυγή του 18ου αιώνα. Είναι διαφορετικές εικόνες μιας νησιωτικής κοινωνίας, τις οποίες συνδέει ένα νήμα: ο φόβος· ο φόβος των οικονομικών απαιτήσεων των Τούρκων και της καταχρέωσης, ο φόβος των πειρατών και της σκλαβιάς, κάποτε και ο φόβος των φαντασμάτων. Ταυτόχρονα όμως αναδεικνύεται και ένα άλλο κοινό στοιχείο. Η τοπική

11. Για το εμπόριο σκλάβων την εποχή αυτή στη Μύκονο βλ. Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα*, σ. 322-334 και του ίδιου «Η πειρατεία στο Αιγαίο. Όψεις και αντιφάσεις των στερεοτύπων», Επιστημονικό Συμπόσιο: *Μύθοι και ιδεολογήματα στη σύγχρονη Ελλάδα* (23-24 Νοεμβρίου 2005), Αθήνα 2007, σ. 115-134.

12. Ένα αμπέλι ή ένα κλείσμα πωλείτο κατά μέσο όρο προς 14-15 ρεάλια και ένα σπίτι προς 20, βλ. Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα*, σ. 132-133.

κοινωνία έχει συγκρότηση, είναι δομημένη και θεσπισμένη γύρω από την τοπική κοινότητα, με θεσμούς που λειτουργούν με επάρκεια και ρυθμίζουν τους όρους συμβίωσης των κατοίκων, ενώ παράλληλα επιτρέπουν την αποφασιστική συμμετοχή τους στα τεκταινόμενα του τόπου τους. Στην άκρη μιας Αυτοκρατορίας, αγροτικής και αργοκίνητης, προσανατολισμένης κυρίως στη γεωργική και κτηνοτροφική ηπειρωτική της ενδοχώρα, και αδύναμης να ελέγξει όσα συνέβαιναν στον νησιωτικό της χώρο, η μικρή νησιωτική κοινωνία της Μυκόνου αξιοποιούσε τη συγκυρία, την επινοητικότητα, την προσαρμοστικότητα και την εμπειρία των κατοίκων στη θάλασσα, διατηρούσε τη συνοχή της και προετοιμαζόταν για ένα μέλλον πιο λαμπερό.

Επιλογή βιβλιογραφίας

- J. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant*, τ. 1, Paris 1717.
- Π. Ζερλέντης, *Σύστασις του Κοινού των Μυκονίων*, Ερμούπολη 1924.
- Β. Κυριαζόπουλος, «Ιστορική εξέλιξις της νήσου Μυκόνου», στο Α. Καλλιγιάς κ.ά., *Μύκονος, Δήλος, Ρήνεια*, τ. 1, Αθήνα 1972, σ. 333-355.
- Β. Κυριαζόπουλος, «Οι παλιές εκκλησίες του Κάστρου Μυκόνου και ο Ανδρέας Ξυγγόπουλος», *Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 10 (1981), σ. 199-222.
- Β. J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, vol. 1-2, Constantinople 1982.
- Γ. Drettas, «Questions de vampirisme», *Études rurales*, 97-98 (1985), σ. 201-218.
- Σεβαστή Λάζαρη, «Συμβολή στην οικονομική ιστορία της Μυκόνου. Εξέλιξη και κατανομή των φόρων, τέλη 17ου - αρχές 19ου αι.», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, 14 (1993), σ. 123-149.
- Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Αθήνα 1997.
- Λυδία Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, *Η νομική προστασία της γονικής περιουσίας στη Μύκονο (17ος-18ος αι.)*, Αθήνα 1999.
- Δ. Δημητρόπουλος, «Μύκονος 17ος-18ος αιώνας: Συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων μιας νησιωτικής κοινωνίας», *Μελέτες και έρευνες για τη Μύκονο στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες*, Μύκονος 2009, σ. 15-27.

Δημήτρης Δημητρόπουλος